

KS. WALDEMAR WITOLD ŻUREK SDB* – LUBLIN

[Recenzja]: *Historia – Tożsamość – Kultura. 100-lecie salezjańskiej Parafii Świętego Józefa w Przemyślu*, red. Jerzy Gocko SDB, Marta Trojanowska, Towarzystwo Naukowe Franciszka Salezego, ISBN 978-83-61451-29-7, Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej, ISBN 987-83-6684-35-5, Przemyśl 2023, ss. 278

Książka jest pokłosiem konferencji naukowej z okazji 100-lecia duszpasterstwa salezjanów w parafii św. Józefa w Przemyślu na Zasaniu pt. *Historia – Tożsamość – Kultura. 100-lecie Salezjańskiej Parafii Świętego Józefa w Przemyślu*. Konferencja odbyła się w dniach 3 i 4 czerwca 2023 roku w Przemyślu. Na całość składają się: *Słowo wstępne* redaktorów – ks. Jerzego Gocko i Marii Trojanowskiej oraz 11 referatów poświęconych parafii i świątyni salezjańskiej w Przemyślu, które ze względu na tematykę zostały podzielone na dwie części: pierwszą zatytułowaną *Śladami przeszłości...* i drugą – *Salezjańska tożsamość – kultura – sztuka*.

Salezjanie pod koniec zaborów mieli możliwość zakładania placówek i podejmowania w nich pracy na terenie zaboru austriackiego – w Galicji, toteż tam powstały pierwsze ich domy zakonne i parafie, m.in. w 1907 roku w Przemyślu w dzielnicy Zasanie. W owym czasie nie była to część miasta objęta wystarczającą opieką duszpasterską. Ówczesny bp Józef Sebastian Pelczar szukał sposobów, aby tym brakom zaradzić. Dzisiaj święty pasterz, był szczególnie zatroskany o życie religijne diecezjan, co w szczególny sposób było konieczne w miastach, gdzie wyraźniej wyróżniały się dzielnice bardziej zurbanizowane od przedmieść i siedlisk biedoty, do której duszpasterz diecezjalny niekiedy z trudem docierał. Salezjanie, działając nowymi metodami wychowawczymi, zwłaszcza w odniesieniu do uboższej młodzieży, znani byli z troski o dzieci i młodzież, przy czym wychowawcza metoda ks. Jana Bosko polegała, jak można by powiedzieć, na wyjściu w teren i wyszukiwaniu środowisk najbardziej zaniedbanych pod względem religijnym. Szło to w parze z tworzeniem szkolnictwa, które kształcąc w różnego rodzaju zawodach rzemieślniczych, dawało nie tylko strawę duchową, ale także szansę na

* Ks. Waldemar Witold Żurek – dr hab., prof. KUL, dyrektor Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

e-mail: waldemar.zurek@kul.pl

<https://orcid.org/0000-0002-5602-5077>

unormowanie życia osobistego i rodzinnego. Wymienione okoliczności i potrzeby środowiska lokalnego zdecydowały, że ordynariusz przemyski zaprosił salezjanów do stolicy swojej diecezji.

Wystąpienia sesyjne rozpoczął metropolita przemyski obrządku łacińskiego ks. abp Adam Szal, który zaprezentował referat pt. *Święty Biskup Józef Sebastian Pelczar a przemyscy salezjanie*. Przypomniwał ważne fakty z życiorysu biskupa. Omawiając jego posługę pasterską, przedstawił jego troskę o życie religijno-moralne w diecezji, o kształcenie duchowieństwa i uznanie roli zakonów w posłudze pastoralnej wiernych. Święty bp Pelczar wybrał salezjanów, zakupił dla nich posiadłość i dokonał fundacji nowej placówki. Bardzo wspierał budowę nowego zakładu dla dzieci i młodzieży. Popierał budowę kościoła, który poświęcił, a w 1923 roku i erygował nową parafię św. Józefa. Sprawozdania z przeprowadzanych wizytacji bardzo pozytywnie oceniały pracę salezjanów.

Kolejny referent Maciej Dolecki, pracownik Archiwum Państwowego w Przemyśle, ukazał *Sytuację społeczno-gospodarczą miasta Przemyśla w ostatnim dziesięcioleciu XIX wieku i na początku XX wieku*. Autor uznał, że ten okres był czasem dynamicznego rozwoju miasta pod względem demograficznym, przestrzennym, budowlanym, infrastrukturalnym. Sprzyjała temu magistrała kolejowa Galicji, powstanie urzędów cywilnych, wojskowych i kościelnych, rozwój szkół i miejsc pracy, budowa fortów. Zaprezentowane przez autora tabele ukazują wzrost liczby ludności w latach 1890-1910. W tamtych latach rozwijało się najbardziej rzemiosło i handel. W tym okresie liczba budynków wzrosła w Przemyśle z 1541 do 2447, a na Zasaniu z 512 do 1032. Powstawały także klasztory i domy zakonne (np. siostry karmelitanki, synagoga na Zasaniu), budowano wodociągi i fabryki. Działyły różne organizacje rzemieślnicze skupiające członków w swoich cechach. Opracowanie to uzupełnia 6 cennych fotografii, np. zabytkowy dworzec kolejowy czy most na Sanie z 1895 roku. Powyższe rozdziały zajmują się osobą bp. Pelczara i ukazują obraz ówczesnego Przemyśla, zatem stanowią jakby płaszczyznę, na której inicjatywa salezjańska na Zasaniu miała się rozwijać.

Ksiądz Marcin Kapłon z Archiwum Archidiecezjalnego w Przemyśle opracował *Rozwój struktur duszpasterskich na terenie miasta Przemyśla w latach 1900-1939 i na początku XX wieku*. Przypomniwał, że o biskupstwie przemyskim jest już mowa w 1375 roku, za papieża Grzegorza XI. W tabelach ukazał liczbę wiernych należących do parafii obrządku łacińskiego i odległość od kościoła parafialnego. Podkreślił także, że powstawały nowe kościoły (na Błoniu, na Zasaniu), o co dbał bp Pelczar.

Ksiądz Jan Pietrzykowski, historyk salezjański z UKSW w Warszawie opisał *Początki działalności salezjanów w Przemyśle*. W swoim wystąpieniu podkreślił, że po konkordacie podpisanym przez cesarza Franciszka Józefa I ze Stolicą Apostolską w 1855 roku powstały dogodne warunki do rozwoju zakonów. Po założeniu pierwszego domu salezjanów na ziemiach polskich – w Oświęcimiu (1898), bp Sebastian Pelczar zaprosił ich w 1907 roku do podjęcia pracy w Przemyśle. Zgodnie ze swoim charyzmatem młodzieżowym, salezjanie w skromnych warunkach zorganizowali oratorium młodzieżowe i posługiwali duszpastersko. W 1916 roku zapoczątkowali prowadzenie szkoły organistowskiej wraz z internatem, a ta pla-

cówka dydaktyczna o profilu muzycznym była przez dziesiątki lat ewenementem w skali światowej. Równocześnie ze szkołą salezianie od początku swej obecności w mieście prowadzili pracę duszpasterską. Następnie zbudowali kościół i powstała parafia pw. św. Józefa.

Zakończeniem części pierwszej dzieła jest obszerne kilkudziesięciu stronicowe studium ks. Stanisława Zimniaka, salezjanina z Salezjańskiego Instytutu w Rzymie, który dokonał przeglądu na temat: *Archiwalia przemyskie w Salezjańskim Archiwum Centralnym w Rzymie*. Wstępnie przypomniał, że najpierw były rękopisy, potem pisano na maszynie, a obecnie używane są nowe formy komunikacji pisemnej. Ważność zachowanej dokumentacji archiwalnej świadczy o tym, że nie jest ona imponująca. Stan ilościowy wskazuje na 50 archiwaliów w dobrym stanie i 11 kopii, które dotyczą domu zakonnego, szkoły i kościoła. Zakres czasowy dokumentacji obejmuje lata od 1907 do 1963 roku. Charakter pism jest zróżnicowany: dokumenty prawne, listy, pisma okazyjne. Są one zapisane w języku łacińskim (6) i włoskim (52). Tematyka tych dokumentów dotyczy: prawnych spraw placówki salezjańskiej, parafii, relacji dotyczących likwidacji szkoły organistowskiej w 1963 roku oraz kroniki (np. Domu Opieki św. Józefa, prowadzonego przez salezjanów). Listę archiwaliów przemyskich uzupełniają kopie autentycznych dokumentów. W archiwum generalnym w Rzymie są także nieliczne zdjęcia. Na koniec należy ocenić i stwierdzić, że jest to właściwie bardzo szczegółowa i dobrze udokumentowana oraz zilustrowana monografia podjętej tematyki.

Na tle sformułowanej w części pierwszej historii obecności salezjanów w Przemyśle, część druga prezentowanej książki poświęcona jest zagadnieniom kulturalnym, czyli szeroko rozumianej sztuce. W tej części prezentacji poważne miejsce zajmuje budownictwo sakralne, sprawy muzyczne oraz artystyczne, wyposażenie kościoła i konserwatorstwo.

Tomasz Ślusarczyk z Akademii Muzycznej w Krakowie przypomniał, kim byli *Salezianie muzycy w Przemyśle (do 1975 roku)*. Twierdził, że przez cztery dekady istniała owocna symbioza parafii św. Józefa w Przemyśle z Salezjańską Szkołą Organistowską. Autor wyróżnił ks. Antoniego Chlondowskiego – nazywając go „fenomenem salezjańskiej placówki w Przemyśle” – który uważał za św. Janem Bosko, że „Muzyka jest najskuteczniejszym sposobem dyscyplinującym, wywierającym dobry wpływ na moralność i świętość” (s. 139). Przedstawił jego warsztat kompozytorski. Kolejny – ks. Augustyn Piechura pozostawił po sobie ponad 1500 utworów muzycznych, z których część zaginęła. Wreszcie – ks. Antoni Śródka, kształcony z inspiracji ks. A. Chlondowskiego w Regensburgu, późniejszy kierownik Szkoły Organistowskiej w Przemyśle. On zakupił dla parafii przemyskiej cenne organy (38 głosowe) firmy Otto Rieger. Opracowanie T. Ślusarczyka kończy lista 17 wykładowców Szkoły Organistowskiej w latach 1916-1963 (s. 147) oraz 3 zdjęcia.

Kolejny referent Daniel Prajzner z Akademii Muzycznej w Krakowie opracował temat: *Salezjańskie dziedzictwo muzyczne w Przemyśle: przeszłość i teraźniejszość*. Autor stwierdził, że na przestrzeni 100 lat, muzyczna twórczość i działalność salezjanów najbardziej uwidoczniła się podczas funkcjonowania Szkoły Organistowskiej. W tych latach ukształtowała się największa twórczość muzyczna, organizowane

były liczne koncerty i prowadzona była działalność dydaktyczno-wychowawcza w tej placówce salezjańskiej. Autor przedstawił instrumenty muzyczne, które z bogatej kolekcji szkoły przemyskiej zachowały się do dziś: dwoje organów, dwa fortepiany, pianino, dwie fisharmonie, skrzypce. Większość z instrumentów będących na wyposażeniu Szkoły Organistowskiej zostało skonfiskowanych przez komunistów w 1963 roku na skutek brutalnego zamknięcia i likwidacji prywatnej placówki dydaktycznej (s. 155). Poziom muzyczny w Przemyśle podtrzymywali dobrzy organiści (A. Wandzik, J. Piecuch) i zainspirowani muzyką kapłani.

Maria Trojanowska z Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej opracowała temat: *Architekt Mario Ceradini (1864-1941) i jego prace dla parafii salezjańskiej w Przemyśle do wybuchu I wojny światowej. Wstęp do badań*. Autorka wspomina o niewystarczającej ilości źródeł do pełnego opracowania tematu. Opisując działalność projektanta Ceradiniego poza granicami Italii na przełomie XIX i XX wieku, oparła się na monografii historyka architektury i profesora Uniwersytetu w Genui Marca Spessa (publikacja została wydana w Genui w 2021 roku) oraz na dostępnych archiwaliach i zdjęciach dotyczących prac w kościele św. Józefa u salezjanów na Zasaniu. Architekt Ceradini zmieniał plany dotyczące np. wieży, zakrystii i prezbiterium. Do projektów kościoła miał także dołączony zakład dla młodzieży i kaplicę. Cztery wersje planów fasady świątyni nie zyskały poparcia społeczeństwa, stąd przyjęto projekt autorstwa Stanisława Majerskiego z Przemyśla. Opracowanie uzupełnia korespondencja pomiędzy Ceradinim a ks. Walentym Kozakiem oraz piękne szkice i zdjęcia budowy kościoła.

Katarzyna Winiarska z Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej przedstawiła opracowanie: *Marian Stroński i jego prace dla kościoła salezjanów w Przemyśle*. Artysta (1892-1977) związał się z Przemyślem. Studiował w Krakowie i w Wiedniu. Był twórcą obrazów, rysunków, grafik i fotografii. W latach 1926-1927 tworzył polichromie w kościele św. Józefa według projektu Ceradiniego. Namalował dwa obrazy do ołtarza głównego – *Święta Rodzina* i *Śmierć Świętego Józefa*. Publikację K. Winarskiej uzupełniają kolorowe zdjęcia zamieszczone w książce.

Dorota Zahel, także z Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej, interesująco opisała *Wyroby z metalu (złotnictwo i brązownictwo) na wyposażeniu kościoła pw. św. Józefa w Przemyśle. Wybrane przykłady*. Najstarsze z przedstawionych eksponatów pochodzą z przełomu XIX i XX wieku, a najmłodsze z około połowy XX wieku. Są to przykładowo: kielich ze srebrną czarą łączący elementy francuskie i austriackie, patena z austriackimi cechami państwowymi, kielich z pateną ofiarowany ks. Józefowi Hołyńskiemu w 1944 roku, dwie piękne monstrancje, lichtarze, krzyż z pracowni brązownika przemyskiego Władysława Stupnickiego. Opracowanie uzupełniają zdjęcia omawianych eksponatów.

Bożena Boba-Dyga z Ary Forun Kraków omówiła: *Odkrycie, konserwacja i rekonstrukcja zabytkowej polichromii Mario Ceradiniego i Mariana Strońskiego w kościele salezjanów pw. św. Józefa w Przemyśle*. Przypomniła, że polichromia z lat 20. XX wieku w ramach odnowienia kościoła i zmianie jego wystroju malarzkiego, zgodnie z ówczesnymi trendami w sztuce, została zamalowana w latach 60. XX wieku, pod kierunkiem Stanisława Jakubczyka, absolwenta krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych. W 2006 roku odkryto oryginalne fragmenty. Mimo po-

siadania starych czarno-białych zdjęć dokumentacji dawnych malowideł, zdołano odtworzyć i odmalować scenę *Zesłania Ducha Świętego* i *Chrzest w Jordanie*. Efekty rekonstrukcji tych malowideł widać na załączonych zdjęciach.

Książkę kończą *Noty o autorach* oraz program konferencji na 100-lecie parafii salezjańskiej w Przemyślu.

Przedstawiona edycja nie ma charakteru klasycznej monografii parafii, na co wskazuje jej struktura i układ treści. Jest zbiorem samodzielnych monografii będących owocem szerzej zakrojonych studiów ich autorów. To sprawia, że całość odznacza się dojrzałością badawczą, bardzo wartościową dokumentacją, która w niektórych pracach przerasta ich treść zasadniczą. W tej cennej pod każdym względem publikacji chyba najbardziej na zastanowienie zasługuje sam tytuł. Jego elementy są wprawdzie dostrzegalne we wszystkich przyczynkach książki, ale wydaje się, że korzystniej byłoby na pierwszym miejscu dać podtytuł, a obecny tytuł jako dopowiedzenie. Dla czytelników i sięgających po tę pozycję specjalistów pomocne byłyby indeksy nazw geograficznych i osób, które ułatwiłyby korzystanie z tej książki do opracowań naukowych i cytowania. Istotnym byłby sporządzony spis zamieszczonych w publikacji fotografii i dokumentów archiwalnych, opatrzonych bieżącą numeracją całości.

Szczegółowa weryfikacja ustaleń zawartych w książce wymagałaby opinii specjalistów z każdej poruszonych tam dziedzin, ale staranna dokumentacja prac i jasny wykład sprawiają wrażenie solidnego studium. Jej wartość wzmacniają załączone kopie dokumentów oraz zdjęcia. Szkoda, że nie dołączono płytki DVD, gdyż całość wystąpień była filmowana, a wówczas pozycja książkowa nabrałaby pełnego splendoru. Jednak także w obecnej formie jest godna czytania i oglądania. W związku z tym warta jest szerszego kolportażu, gdyż daje obszerniejszy wgląd w dzieje Przemyśla i misję salezjańską, aniżeli wymagałyby tego same *ecclesiastica*.

Słowa kluczowe: parafia św. Józefa w Przemyślu; Przemyśl; salezjanie; św. Józef Sebastian Pelczar; św. Jan Bosko